

'קללה לברכה' – סרט מפלשתינה-א"

שילוב בין סיפור תנ"כי (פרשת בלעם), תיאטרון בובות, רומן עברי ('ברית', מאת יהודה יערי), לבמאי סרטים אמריקני הוליד סרט, שהציג גירסה יוצאת דופן לאתוס המעבר משואה לתקומה. לסיפור התנ"כי נוספה דמות אחת, אשת בלעם, שביטאה כפירה תמימה באתוס הנופלים שהתגבש במלחמת העצמאות – כפירה בעיקר מנקודת מבט ציונית.

ג'אד נאמן

עשרים שנה" (גרוס וגרוס 1991, 173). עם זאת, דווקא היום אפשר לתהות אם אין בסרט דבר-מה מעבר לתעמולה. שכן, בסרט קיים רובד נוסף, בעיקר סביב דמותה של אשת בלעם, שכולל כפירה – ולו גם תמימה – באתוס הנופלים שהתגבש במלחמת העצמאות. מנקודת מבטה של הציונות, ושל הלאומיות המודרנית בכלל, היתה זו כפירה בעיקר. אשת בלעם מסמנת פסיעה קולנועית ראשונה אל מחשבה חוץ-ציונית על הציונות. גם המבנה המורכב של הסרט הוא יוצא דופן בקרב סרטי הריאליזם הציוני של שנות הארבעים והחמישים. הסרט משלב כמה ז'אנרים: סרט בדיוני על קיבוץ בשנות העשרים, מיוסיקל בובות על פרשת בלעם וסרט דוקומנטרי. בפס הקול נשמע קולם של דוברים אחדים: בובת בלעם; יוסף, הבן הראשון של הקיבוץ; וכן שלושה חברי קיבוץ. שלושת פרקי הסרט – העלילתי, סרט הבובות והדוקומנטרי – ארוגים זה בזה. בובת בלעם ויוסף, הבן האובד, מופיעים גם בסיפור המסגרת של הסרט.

סיפור הסרט

הסרט נפתח בתמונה של ספר תנ"ך, שמתוכו עולה בובת בלעם. בתמונה העוקבת נראה יוסף, הבן הראשון של הקיבוץ, ניצב בעמדה בהר הצופים בעת המצור על ירושלים. יוסף משעין את רובהו על כרך תנ"ך וצופה אל שטח האויב. מכאן, בפלש בק, מתחילה עלילת הסרט שבה נפרש סיפורם של יעקב (יצחק שילה) וחיה (אסתר מרגלית בן-יוסף), ושל חבריהם בקיבוץ (בהשתתפות חברי קיבוץ חפצי-בה). יוסף מספר על אהבתם של הוריו ועל הביקורת שנמתחה עליהם, כשזוגיות ומשפחה נתפסו כאנטייתוזה של אתוס הקבוצה החלוצית. "החבר המרכזי" והאידיאולוג, שמואל (זוסקה רפפורט), מאמין כי תחילה יש להגשים את אידיאת הקומונה, ורק אחר כך להתפנות לחיי משפחה; גזר הקיבוץ, יצחק (מרדכי בן-זאב), נוקט גישה פרגמטית וגורס שגם את חיי המשפחה יש לשקול באופן כלכלי; ואילו אברהם (נחום בוכמן), רועה העדר, דוגל בסובלנות אידיאולוגית. שיח' בדווי שמתארח בקבוצה מביע דעה שלילית על רעיון השוויון, ורומז כי לקבוצה נשקפת סכנה דווקא מבפנים. באצבעו הוא מפיל ספלון קפה על המגש, ובראשונה

שני חברים, במאי הקולנוע הילמר לרסקי ובמאי תיאטרון הבובות ד"ר פאול לוי, קיבלו מקרן היסוד, ב-1945, 250 לירות ארץ-ישראליות לצורך הפקת סרט על פי פרשת בלעם שבספר במדבר. הסופר יהודה יערי כתב "אקספוזיט" בשביל הפילם", ולרסקי ולוי יצרו מחזמר, מעין אופרת בובות, בביצוע תיאטרון העץ. הסרט, שנקרא קללה לברכה, הוצג והתקבל בהתלהבות בינואר 1947. בעקבות ההצלחה החליטה קרן היסוד להפיק סרט ארוך, בתקציב של כ-25 אלף ל"י (כמיליון דולר בערכים כספיים של זמננו), שהמחזמר בלעם היה אמור לשמש לו פרולוג. לאחר שנתיים של דיונים על תקציב ועל תסריט הוחלט להפקיד את הבימוי בידי ג'וזף קרומ-גולד, במאי סרטים דוקומנטריים מארצות-הברית. הבמאי שינה את התסריט, שהיה מבוסס על הרומן בכת מאת יהודה יערי, ושילב את מחזמר הבובות באופן אינטגרלי בסרט העלילתי. צילומי קללה לברכה הסתיימו בסוף 1949, וקרומגולד ערך אותו בארצות-הברית עם קריינות באנגלית. הצגת הבכורה של Out of Evil (קללה לברכה) התקיימה בפסטיבל ונציה ב-1950, ובאפריל 1951 הוצג הסרט בקולנוע תמר בתל-אביב ובקולנוע ארנון בירושלים.

שנות הפקת הסרט (1946-1950) היו שנות הקמת מדינת ישראל. באופן טבעי, הסרט משקף את השינויים האידיאולוגיים שהתחוללו במעבר מיישוב למדינה. בשנה שבה הוצג הסרט געשה הארץ עקב מאבק פוליטי בין מפא"י, שבהנהגת בן-גוריון, לבין מפלגות השמאל – מאבק שאת תחילתו סימנה שביתת הימאים. בעקבות הבחירות לכנסת השנייה, שהתקיימו באותה שנה, כונן בן-גוריון קואליציה עם הימין ועם הדתיים, אשר קיבלו זכויות-יתר בענייני חינוך, שירות צבאי ודיני אישות. מאבקים אלה בין שמאל לימין, ובין חילונים לדתיים, מוצאים ביטוי בחלק הדוקר-מנטרי והעלילתי של קללה לברכה: בקיבוץ הצעיר בית גלבע, הוויכוחים על רצונו של זוג צעיר לזכות בפרטיות ולהקים משפחה מאיימים על שלמות המפעל החלוצי. נתן גרוס ויעקב גרוס, חוקרי הקולנוע הישראלי, טוענים כי הרטוריקה הצניעה את התעמולה ו"הכסות האמנותית אפשרה לסרט לשכנע את הצופים בדברים שיתקבלו בלגלוג ובביקורת כעבור

'אכזר מכל המלך'. כרוזה למחזה מאת נסים אלוני, בבימוי שרגא פרידמן, בתיאטרון הבימה.

המניעים לשביתה באמצעות מכוניות עם רמקולים הסובבות בין בתי הקולנוע. בעלי בתי הקולנוע, המעדיפים להציג יומנים אמריקניים המסופקים להם חנים, יסכימו בעתיד להציג את היומנים בכל בתי הקולנוע בתל-אביב.

+ להקת צבר, להקת זמר ומחול המונה תשעה רקדנים צברים ממוצא תימני, מציגה "ריקודים מהוויי תימן ומחיי הארץ". < ועדה לעניין העיתונות הלוועזית מוקמת כדי לבחון דרכי היאבקות בריבוי העיתונים בלוועזית (מספרם יגיע ליותר ממאה ב־1954). רשיונותיהם של 14 עיתונים יבוטלו בעקבות המלצותיה במהלך שנת 1954. < גיוס דעת קהל נגד מק"י. מפא"י מחליטה להוציא את מק"י מההסתדרות. ההחלטה לא תובא לבסוף לאישור מועצת ההסתדרות.

מארס < 1 > הוקמה היאחזות נח"ל בעין גדי. < 5 > פארודיות של דן בן-אמוץ במשא על תעשיית הקולנוע הישראלית, "קובץ תסריטים מאת אברהם שמוקלר, שניצב, לדעתי, ולדעת רבים מעובדי מחלקת הקולנוע של הסוכנות... בשורה אחת עם חלוצי הקולנוע בעולם". < 7 > סטאלין מת. בעל המשמר מתפרסמת מודעת אבל על מות המנהיג הנערץ "אביב העמים". < 10 > חוק רכישת מקרקעין מתקבל בכנסת בהתנגדות סיעות השמאל. החוק מפשט הליכי הפקעת אדמות ומאפשר, בין השאר, הפקעת קרקעות לצמיתות, גם לצורכי מוסדות פרטיים, בכלל זה קיבוצים ומושבים, ללא צורך בהודעה מראש וללא זכות ערעור. < 13 > תגרה קשה בין שני הפלגים בקיבוץ יד חנה מביאה את הסכסוך בקיבוץ לשיאו. קבוצת הרוב בקיבוץ, הרוצה לפרוש מהקיבוץ המאוחד, קלטה שמונה פעילים שסולקו מקיבוץ יראון על רקע עמדותיהם הפרו-סובייטיות. המיעוט, הנאמן לקיבוץ המאוחד, הקים מזכירות נפרדת. הקיבוץ המאוחד שולח לעזרתה קבוצה של בני משקים. < 18 > קול העם מפרסם מאמר תחת הכותרת "בן-גוריון מספסר בדם הנוער הישראלי". משרד הפנים מוציא צו סגירה לעיתון, אולם בג"ץ יבטל אותו: הנימוק של "פגיעה בשלום הציבור", יקבעו השופטים, מצריך ודאות מלאה. < 19 > דבר השבוע מכריז על תחרות לסיפורים קצרים: "אפיזודות מימי הקרבות שייכתבו על ידי אנשים שהשתתפו בעצמם במלחמת השחרור". על הסיפור להיות אמיתי. פינה מיוחדת תוקדש לצ'יזבאטים. < 28 > בכורה להעיר הזאת, מאת יעקב אורלנד, בתיאטרון האהל. < 29 > ביקורת על החלטת המועצה לביקורת סרטים ומחזות לקצץ סצינת רחצה מהסרט דיתא בת-אדם, המוצג זה שלושה שבועות בתל-אביב. < 30 > כינוס ראשון של האגודה היהודית-ערבית להגנה על זכויות המיעוטים.

אפריל < 4 > ברה"מ מודה כי ההאשמות במשפט הרופאים היו מסולפות. הרופאים שנאסרו משוחררים. < 6 > מתכנסת הוועדה לבירור מצבו של הספר העברי. נציגי המו"לים והסופרים דורשים הקלות שיאפשרו להם לעמוד בתחרות עם ספרות מיובאת, ולהוזיל את מחירי הספרים העבריים. הוועדה ממליצה להכיר בספר העברי כמצרך חיוני, ולבטל את המכסים על הנייר. ההמלצות לא יושמו. < 8 > משרד הדתות מחדש את ברכת החמה, הנאמרת אחת ל-28 שנים, ביום שבו אמורה השמש להימצא ברקיע במקום שבו נבראה. < 14 > הכנר יאשה חפץ מותקף בירושלים על ידי אלמוני לאחר שניגן מיצירות ריכרד שטראוס. התוקף מצליח לפצוע את הכנר בידו למרות הגנת המשטרה. < אל איתיחאד נסגר בצו שר הפנים לשבועיים. כעבור שבוע יבטל בג"ץ את הצו. < 18 > הממשלה מחליטה על חוק חינוך ממלכתי אחיד ועל ביטול הזרמים בחינוך. באוגוסט יתקבל החוק בכנסת. < 22 > חיילים ירדנים מעל חומות העיר העתיקה לרחובות ירושלים המערבית. < 25 > תערוכת "עדות לעם" בבצלאל, על תרבות ואמנות של כ־50 עדות. < 29 > כינוס יהודי-ערבי בחיפה במחאה על חוק המקרקעין. < עמוס אילון שואל בהאבץ "האם מוכרחים להעלות את יהודי טוניס מיד?".

+ רואים אור: ספר הפלמ"ח, בעריכת זרובבל גלעד ומתי מגד; שירים בבוקר בבוקר, מאת אמיר גלבע. בפמליה, קובץ בהשתתפות עשרים ושישה כותבים צעירים בהוצאת אגודת הסופרים. בין המשתתפים: אוריאל אופק, יצחק לבני, משה בן-שואל, יוסף בר, ישראל פנקס ואריה סיון. מאוחר יותר יזכו לכינוי "דור שני בסיפורת הישראלית". < עזריאל אוקמני כותב בספרו לעבר האדם על "מאבק לתפיסה ריאליסטית בספרותנו ומלחמה בגילויים הרומאנטיים ריאקציונריים שבה".

בסרט נשמע דיבור סינכרוני – מפי השיח, שאומר בהצביעו על בחור ובחורה היושבים סמוכים זה לזה: "שני אלה... האם הם לא גבר ואשה? מה יקרה אם הם יתאהבו? האם כל אחד מביניכם יהיה שותף?... אתם בעצמכם תהרסו את עצמכם!" החברים פורצים בצחוק.

הסצינה הבאה עשויה מונטאז' שאינו קשור לעלילה: גופה בחולות, הריסות בניין, דם שותת וכתם דם מתפשט, גופה במי נחל. הקריין מספר על ראשון הנופלים ומבקש מהצופים להימנע מדמעות. חברי הקבוצה נראים עוסקים בהכשרת קרקע, והמצלמה מתמקדת בחוה וביעקב שמתבודדים הרחק מחברי הקבוצה. פיצוץ סלעים קוטע את הרגע האינטימי. בלילה, החלוצים שורפים זרדים ועובדים לאור המדורות. נשמע קולו של יוסף, המספר שהוריו מבשרים לקבוצה כי הם אוהבים. הבשורה מפתיעה את החברים באמצע מחול ההורה החוגג את חריש התלם הראשון. בחדר האוכל מתערער ויכוח על הסטייה האידיאולוגית, כאשר רק הגזבר יוצא להגנת הזוג (ישירות למצלמה): "עד כמה אפשר לעצור גבר ואשה? לרגשות שלנו בעניין אין חשיבות. אני בעד גישה פרקטית". הדיבור הישיר אל המצלמה מפר את השקיפות הקולנועית ומסמן את ראשית הקרע בממשות. חוה ויעקב מקבלים מתנת ירח דבש – לחרוש את החלקה הראשונה. יחד הם הולכים אחרי המחרשה הרתומה לצמד סוסים. לפתע נקרעת הריתמה. חוה מסירה ללא היסוס את מטפחת המשי משערה ויעקב מתקן את הרצו"ע, אבל התיקון – סמל לניסיון לאחות את הקרע – אינו עולה יפה. בהמשך: חתונה במבנה הלא-גמור של הלול, הזוג עובר לאוהל משפחה, חוה בהריון, מורת הרוח בקבוצה גוברת. רק אברהם הרועה יוצא להגנת הזוג: בחיק הטבע עם העדר, הוא עוצם עיניים וקולו נשמע מהרהר בבני הזוג, במחזוריות היום והלילה, בחיים ובמוות.

לקבוצה מגיע תיאטרון בובות להצגת מחזמר תנ"כי על פרשת בלעם. בובת בלעם מעוצבת בחזות של יהודי חרדי; בובות אשת בלעם, בלק ושרי מואב מעוצבות בנוסח המזרח הקדום. בסטודיו הפסילים של בלעם ניצבת צלמית האלה עשתורת. סיפור הקללה שנהפכה לברכה מוליד ויכוח סוער: מהי הקללה הרובצת על הקבוצה? מבטים מאשימים מופנים אל חוה ויעקב. נשמע קולו של במאי התיאטרון: "הם התווכחו על הקללה... מה זה יכול להיות? רק אנוכיות... היחיד שמסרב לוותר על רצונותיו הפרטיים". הבמאי מפעיל פעלולים. ברקים ורעמים, אש ועשן יורדים על עשתורת. בסיום ההצגה מעניק הבמאי לחוה מתנה בשביל הילד שייוולד – את בובת אשת בלעם. לאחר הלידה, אברהם הרועה וידידו הבדווי באים לבקר ומביאים מתנה – סל נצרים, שימשש עריסה לתינוק. חוה ויעקב מודיעים באספה שהם עוזבים, והמשפחה יוצאת לדרך עם בובת אשת בלעם. הם שבים למינכן, גרמניה. צילומי גדרות תיל ומגדלי שמירה של מחנה ריכוז נאציים. אחריהם מופיעה סדרת תמונות של בובת אשת בלעם: הבובה נופלת, שמשות חלון מתנפצת עליה, הבובה נדחסת לתוך מזוודה ורגלה מידלדלת בחוץ. מכונית דורסת אותה. בתמונה האחרונה הבובה נשרפת. קולו של אברהם נשמע אומר, כי חוה ויעקב "היו בין ראשוני הנספים בשואה". בובת בלעם מופיעה על רקע נוף ירושלים. בלעם מדבר על קללת

הפירוד שרובצת על העם היהודי בגלל ריבוי אידיאולוגיות: סוציאליזם, קפיטליזם, דת. מכונית תיאטרון הבובות נראית בנסיעה בכבישי הארץ. הנופים מתחלפים, ולפנינו נפרשת המציאות המורכבת של היישוב היהודי בשנות הארבעים: ותיקים וחדשים, ילדים ומבוגרים, פועלים וסוחרים, דתיים וחילונים. המנהיגים ויצמן, בן-גוריון, שרת וגולדה נראים רכונים על ניירות במשרדיהם, מודאגים. על רקע הקמת יישוב חדש נראים מסגר מחשל פלדה, חקלאי קוצר תירס, בנאי מניח לבנים. נשמע קולו של בלעם: "כל אחד טעה וכל אחד ניצח בתחומו... ואני צדקתי!... מצאתי דרך חדשה לבני אדם למצוא בית. לא על ידי כיבוש הארץ, אלא על ידי לידה-מחדש!" (ההדגשות נוספו).

על רקע אונייה בנמל חיפה נראה יוסף, בנם של הנספים בשואה, פוסע על המזח ועולה לאוטובוס. בסטודיו של התיאטרון אומר בלעם: "אני מרוצה כפל כפליים. אשתי הטובה שבה לשכון לצדי, אבל היא גם הביאה אתה את יוסף, הבן של יעקב וחוה, שחזר מן הרשע [Out of Evil], כלומר: מן השואה! למצוא בעצמו את הברכה שאני הבאתי". יוסף נכנס לסטודיו ומניח על שולחנו של במאי תיאטרון הבובות חבילה קטנה. בחבילה נראית בובת אשת בלעם מפורקת לחלקים. הבמאי הנרגש, אשת בלעם שחוברה מחדש ויוסף נוסעים לבקר בקיבוץ. בקבלת הפנים לכבוד יוסף מבשרים לו שהתקבל לחברות בקיבוץ וכבר רשמו אותו ללימודי פיסיקה באוניברסיטה העברית בירושלים, שייפתחו בפברואר 1949! לקול תשואות חברי הקיבוץ נשמעים קולות הנפץ של הפגזים הראשונים של מלחמת העצמאות. מופיע מונטאז' של צילומי מלחמה: רכב משורין, פרשים מסתערים, פגזים מתפוצצים. כמו בפתיחת הסרט, יוסף נמצא בעמדה בהר הצופים ומשעין את קנה הרובה על ספר, אולם אין זה התנ"ך שנראה בפתיחה אלא ספר לימוד בפיסיקה, College Physics.

אשת בלעם

הבמאי ג'וזף קרומגולד העניק לבובת בלעם מעמד של פרשן האירועים. מחזמר הבובות כולו שובץ ברגע השיא של העלילה. בובת אשת בלעם מופיעה תחילה במחזמר, ולאחר מכן מלווה את גיבורי הסרט לשואה ואת בנם חזרה לקיבוץ. כל אלה מעמידים את פרשת בלעם כמיטונימית-על, שמארגנת את יצירת המשמעות בסרט. שלושת הפרקים בקללה לברכה – פרשת בלעם, סיפור הקיבוץ ואפוס הקמת המדינה – מהדהדים זה אל זה כמו וריאציות על נושא. הפרק העלילתי עשיר במיוחד בחזרות. מטרתן היא לעצב מחדש את היהודי באמצעות עבודה גופנית קשה, הסתפקות במועט והתנזרות מיחסי מין. פרויקט העיצוב מחדש נכשל כשהוא נתקל בעניין טריוויאלי: המשיכה בין המינים – סכנה שעליה מצביע השיח הערבי המעוצב כפטריארך "אוריינטלי", בדומה לבובת בלעם. פעם אחר פעם מנסים חברי הקבוצה לבלום את ריצת האמוק של בני הזוג לאהבה ולמשפחה. נוקשותם של חברי הקבוצה מוליכה לאסון כשהיא גורמת לבני הזוג לשוב לגרמניה. מנגנון ההכפלה של החזרות מציג את התוכנית האוטופית של כינון יהודי חדש, כגרוטסקה. אולם חשיפת המסר האנטי

‘נר’, ירחון לבעיות צבור; ביטאון
תנועת איחוד, חוברת ט’-י’, מאי-יוני
1953.

מאי 5 < קול בעם תוקף את שר החוץ האמריקני, פוסטר דלאס, לקראת ביקורו בישראל ומאשימו בסלחנות כלפי גרמניה הנאצית ובתמיכה פעילה בבניית עוצמתה הצבאית. יוגש כתב אישום על פגיעה בשליט זר, אולם העיתון יזוכה בבית המשפט המחוזי. 7 < הוועד הפועל של ההסתדרות מאשר את החלטת מועצת ההסתדרות לאפשר כניסת ערבים לאיגוד המקצועי. יישום ההחלטה יתעכב ופעילי ההסתדרות ימשיכו עוד כמה שנים לסלק פועלים ערבים ממקומות העבודה בטענה כי הם אינם מאורגנים. 8 < אנשי המושב בן-עמי מנתקים את אספקת מי השתייה לערביי אום אל פרג’ ששטחיהם הוענקו למושב. אנשי אום אל פרג’ טוענים בעתירה לבג”ץ כי נשארו בשטחי המדינה במהלך המלחמה, אולם השופטים קבעו כי הם נפקדים. 10 < הוסר הפיקוח ממוצרי טקסטיל ומכמה מוצרים אחרים. 11 < שבתאי טבת קורא בהאבץ “לחנך את המובטלים לעבודה”. 13 < שר החוץ האמריקני מגיע לישראל על רקע הפגנות של מק”י ומפ”ם שלוו בתגרות עם בני קיבוצים ותנועות נוער. 21 < ילקוט הכזבים, מאת חיים חפר ודן בן-אמוץ, מתחיל להופיע בהמשכים במשא, בחתימת חיים ודן. בהקדמתם הם מסבירים כי “איש אינו יודע עד היום מי חיבר את הסיפורים, ומבחינה זו הם מהווים יצירה עממית אותנטית בת הארץ”. 24 < עניין ציבורי רב במשפטו של חיים שמחון, רס”ר בצבא, המואשם ברצח מירה ארצי, חברתו. השניים נפגשו במהלך שירותה הצבאי ונפרדו לאחר שחרורה, כנראה בלחץ הורי הנערה וחבריה, בני קיבוץ דגניה, שהתנגדו לקשר על רקע מוצאו של שמחון. 28 < ראיון עם ראש ממשלת מצרים, מוחמד נגיב, בהעולם הזה: “לתקוף את ישראל? שטות!” 29 < אריה סיון כותב במאבק לתרבות על “הדור השני בסיפורת הארץ-ישראלית הצעירה”. דור זה נבדל, לדבריו, מהדור הראשון של הכותבים הילידים, שגדל לתוך הזדהות מלאה עם החברה היהודית בארץ, עשה בהתלהבות כל שנדרש ממנו, וכל שעשה התקבל “בהתפעלות אין קץ”. הדור השני, לעומתו, יצא לעולם הנוכרי והמתנכר של המדינה, והתקבל בשתיקה – “חרב הבית ואין מי שייתן עליו לב”. הדור הראשון סופח אל המאבק המפלגתי, ואילו הדור השני לא שש לכך והיסוסו מתגלה גם בכתיבה הזהירה והמינורית שלו. 31 < תקרית אלימה בקיבוץ יפתח על רקע הפילוג בקיבוץ המאוחד בהתערבות כמאה שוטרים. < מרכז מפא”י דוחה את דרישת הציונים הכלליים לאסור על הנפת דגל אדום ועל שירת האינטרנציונל בבתי הספר. הציונים הכלליים מודיעים על פרישתם מהממשלה, אולם חוזרים בהם בעקבות הבטחה של בן-גוריון לשנות את ההחלטה.

+ קונטרס ביקורת על הקולנוע האמריקני בימינו, מאת א.ב. יפה, המציג את הקולנוע האמריקני כ“תעמולה”. < יורם קניוק מציג עבודות אמנות בנידיוק. < הופעת בכורה של תיאטרון מסך, תיאטרון חובבים ירושלמי. מופיע דברים בוטם, מאת גבריאל מוקד, ביקורת ספרות המושתתת על הנחות הריאליזם הסוציאליסטי. מוקד מזהה שלוש קבוצות הנושאות את התקווה המהפכנית: מחנה השירה המהפכני (אלכסנדר פן); האגף השמאלי של התרבות המתקדמת; והעולים החדשים.

יוני 6 < תקריות אלימות לאורך הגבול הירדני: הרוג בשכונת קטמון; הרוג במושב טירת יהודה; רימוני יד הושלכו לבית במושב כפר הס. 8 < היועץ המשפטי לממשלה חושף את קיומו של ארגון מחתרתי, שיכונה לימים “מחתרת צריפין”. בארגון חברים אנשי לח”י לשעבר ובני נוער שפעלו בהשראת ישראל אלדד וכתבי-העת סולם. שני חשודים ראשונים נעצרו ליד משרד החינוך כשבידם מטען נפץ. עשרים חשודים נוספים נעצרים מכוח הפקודה למניעת טרור שנחתמה אחרי רצח ברנדוט. הפעלת הפקודה מעוררת ביקורת באופוזיציה בכנסת, ומפלגת את הקואליציה. אנשי המחתרת מואשמים בפיוץ בשגרירות הסובייטית ובפעולות טרור נוספות, במטרה “להוביל להפלת המשטר הקיים”. 15 < נערים ממפ”ם וממק”י משתתפים בכנס השלום שנפתח בבודפשט. 24 < כוח משטרה מקיף את הכפר עילבון ומתיר לצאת לעבודה רק לתושבים שהוכיחו ששילמו את מס החינוך. 25 < יעקב אברמסון כותב בחומתו החרדי כי היהודים בישראל חיים ב“גלות כפולה” ומצבם גרוע ממצבם בגולה. 26 < מיכאל אסף קורא בדבר למדיניות חדשה כלפי ערביי ישראל ומותח ביקורת על הממשל הצבאי.

+ מחאות חריפות על כוונות הממשלה לחוקק את חוק ביטחון המדינה, שנועד לאפשר מאבק בגורמים חתרניים בחברה

אוטופי של הסרט אינה פותרת את החידה המקופלת בהמצאתה של אשת בלעם.

דמותה של אשת בלעם היא אחת משתי חריגות בהצגה הנאמנה של הסיפור המקראי בסרט. השנייה היא האלה עשתורת, שבלעם פונה אל צלמיתה כדי שתחבר בשבילו קללה. בניגוד לעשתורת, שנראית אפופת מסתורין ואימה, אשת בלעם מעוצבת כעקרת בית תמה המזמרת בקול רך וענוג ולשה בצק כדי לאפות לחם ולהגיש לשליחי המלך בלק. בהמשך, במאי התיאטרון מוסר את הבובה לחוה כמתנה לילד שייוולד, ושוב היא נראית בגרמניה, נחבלת ונשרפת על רקע דימויי אלימות איקוניים מתקופת השואה. היא מאריכה ימים יותר מגיבורי הדרמה, שכן היא חוזרת לארץ עם הבן יוסף. אבל היא אינה מקדמת את העלילה וקיומה בסרט הוא בבחינת "עודפות רטורית". מהו אם כן תפקידה? למה היתה לבלעם אשה?

על פי המדרש והאגדה, בלעם הוא בן דמותם של משה ושל ישו. מסופר במדרש, כי "גלוי וידוע לפניו, יתברך שמו, שעתידות כל אומות העולם מכחישות תורה לומר לפניו ליום הדין: ריבונו של עולם, אילו נתת לנו נביא כמשה, היינו מקבלים תורתך, לפיכך נתן להם הקדוש ברוך הוא את בלעם, שהוא מעולה בחוכמתו ונבואתו כמשה" (גינצבורג 1968, 200. ההדגשות נוספו). חז"ל דורשים את דברי בלעם במשאו השני – "לא איש אל ויכזב" (במדבר כ"ג, 19) כאילו הם מלמדים על ישו: "שיש אדם בן אשה שעתיד לעמוד, שמבקש לעשות עצמו אלוה, ולהטעות כל העולם כולו, לפיכך נתן קולו...: תנו דעתכם שלא לטעות אחרי אותו האיש, כי 'לא איש אל ויכזב', ואם אומר שהוא אל – הוא מכזב" (גינצבורג 1968, 213). וישעיהו ליבוביץ טוען בהקשר זה כי בספרות התלמודית והמדרשית "השימוש בשם בלעם נעשה פשוט כיסוי לישו" (ליבוביץ 1988, 103; וכן רופא תש"ם, 45–46).

שיבוצה של פרשת בלעם בלב סרט, שתואם את עלילת-העל הציונית, מרמז כי עלילת-על זו היא גירסה של מיתוס קדום. כל האמור לעיל מצדיק את ההשוואה בין פרשת בלעם לבין הסיפורים המיתוריים היסטוריים של משה ושל ישו, תוך בחינת מעמד הנשים שבסיבתם. אסתייע לשם כך במאמרו של האנתרופולוג אדמונד לייץ – "מדוע למשה היתה אחות?" (Leach 1983). לייץ מנתח את דמויות הנשים בסיפורים המיתוריים היסטוריים של משה ושל ישו, וטוען כי סיפורים אלה הם גירסאות של "מיתוס הלידה מחדש". לדעת לייץ, סיפור משה הוא גירסה של המיתוס הפרעוני. המיתוס מספר על האל אוזיריס שהיה נשוי לאחותו האלה איזיס ונהרג בידי אחיו סט; לאוזיריס ואיזיס נולד בן, האל הורוס, מהפריה שלאחר המוות. במיתולוגיקה המצרית פרעה [המלך] החי במצרים נחשב להתגלמות האל הורוס; [פרעה] שקדם לו היה נערץ כהתגלמות של האל אוזיריס; וגם המלכה האם, וגם האחות-אשה – נחשבו למייצגות של איזיס (שם, 39).

על פי המיתוס, לידתו של הורוס מצטיירת כלידתו מחדש של אוזיריס. כך גם לידתו של משה, שמשייתו מתיבת הגומא ביאור מסמלת לידה

מחדש. לייץ נסמך על ציור פרסקו של לידת משה מן המאה השלישית לספד"נ, שנמצא בבית הכנסת דורא אירופוס שבסוריה. בפרסקו מזהות המיילדות שנצטוו להשמיד את הזכרים כאחות מרים והאם יוכבד. בת פרעה נראית מחזיקה תינוק חסר פנים, מעין גווייה שהוצאה מתוך סרקו-פג, והיא מוצגת כבת דמותה של אפרודיטה, שמתחלפת במיתוס עם איזיס המצרית. נוכחותן של שלוש הגרציות סימפטומטית לסצינת לידה מחדש: יוכבד מייצגת את הפן של המוות והקרבת הבן הבכור; ואילו מרים האחות, הצופה בבת פרעה ובתינוק חסר הפנים (המת) שבידה, מייצגת את הפן של הפריה והלידה. משיית משה מוצגת כסיפור של תחיית מתים. לייץ טוען כי "הרציונל להקרבת הבכור הוא בכך, שלידה [ראשונה] 'פותחת את הרחם' והיא אירוע מיסטי-מזהם שמסכן לא רק את האם, אלא גם את כל המבוגרים במשק הבית שלה, כולל הילדים שהאם עשויה ללדת בעתיד" (שם, 53). בדורות מאוחרים יותר זכה הבכור לפדיון בדרך של נידוי (ישמעאל), הקרבת בעל חיים חלופי (יצחק), נישול (עשיו) או כריתת העורלה (בני ישראל). בעל החיים שהחליף את הילד המזהם נשלח במקומו לעזאזל, לעבר הישימון, שמשתרע כמרחב העמימיות של האל הגברי.

הסיפור המקראי של משה מעמעם את גילוי העריות שעליו מושתת מיתוס ההמשכיות של אוזיריס-הורוס-איזיס, לייץ טוען כי דמותה של מרים, אחות משה, מצטיינת בעמימות: היא מופיעה גם כאשתו, גם כאמו וגם בדמות עשתורת שמסמלת הקרבת ילדים. העמימות של אחות משה נובעת מכך שדמותו של משה מייצגת שילוב של מלך-נביא, האוצר בתוכו סתירה מושגית. המלך שממשיך את השושלת חייב להיות ילוד אשה ובנו של מלך. הנביא, לעומתו, אינו בן נביא אלא רק יורש רוחני של נביא אחר. משה חייב, אפוא, להיות בן-בזמן גם ילוד אשה וגם ממוצא אחר. פתרון הסתירה מתאפשר באמצעות סיפור הלידה מחדש: כדי לטהר את משה מן הקשר לרחם היה עליו למות (תיבת הגומא ביאור) ולהיוולד מחדש מתוך מי הבראשית (משייתו מן היאור). בסיפור המיתוריים היסטוריים טיהור משה מן הקשר לרחם היה כרוך בקורבנות אדם. בשל כך מרים היא בן-בזמן גם אחותו וגם עשתורת – אלוהות נשית המופקדת על הפריה והכמישה – שמפקחת על הקרבתו על פי מצוות פרעה. אך מרים היא גם אמו, בשעה שהיא מתייצבת מרחוק "לדעה מה יעשה לו" (שמות ב', 4) צופה בבת פרעה המושה אותו מן היאור. בדומה לתפקוד איזיס במיתוס הפרעוני, גם מרים מופיעה בתפקיד אחות, אם ואשה. אולם בניגוד לאיזיס, תפקידה של מרים בדרמה הוא שולי. המטלות החשובות של מרים הן במישור הסמלי: ראשית, היא יוצרת עמימות סביב הלידה מן הרחם, ומאפשרת למשה לגלם תפקיד מלך-נביא. שנית, חולשתה כ-dramatis persona מבטאת את חולשת האלוהות הנשית ואת דעיכת פולחן קורבנות האדם של עשתורת, אלת עונות השנה, הפריחה, הריקבון והמוות. שנגדה נאבקה היהדות הקדומה.

במחזור הבובות בלעם פונה אל צלמית עשתורת שבביתו ומבקש שתנסח בשבילו קללה: ("קללי קללה שתקרע עם לגזירים"). בביטוי "לקרוע

‘מבואות’: כתב־עת לספרות, אמנות
וביקורת חברה, גיליון 1, 17.6.53.

היהודית, בעיקר כאלה הנחשדים בריגול למען ברה"מ. החוק מקשה על נאשמים להתגונן בפני האשמות של בגידה וריגול. "דיקטטורה בדרך". הממשלה נסוגה מכוונתה, והחוק יתקבל לבסוף רק ב־1957. < מופיעים: בשלנשה, קובץ שירים של נתן זך, משה דור ואריה סיון; פנים אל פנים, מאת אבא קובנר; ותרגום עברי של פי, האוטוביוגרפיה של טיטו. < יוצא לאור גיליון ראשון של מבואות, כתב־עת לספרות, אמנות, ביקורת וחברה, בעריכת מרדכי טביב, שייתמך בהמשך דרכו על ידי מפא"י. < תערוכה של ציונה תג'ר בבית החלוצות בירושלים.

יולי 6 < נפתח משפט אנשי "מחתרת צריפין". חמישה־עשר הנאשמים מואשמים על פי הפקודה המנדטורית למניעת טרור, ונשפטים בבית דין צבאי. חלקם מודיעים כי אינם מכירים בסמכות בית הדין הצבאי לשופטם ומפריעים לדיונים בשירה. בית המשפט יפסוק כי הם אכן שייכים להתארגנות מחתרית, אולם יקבע כי לא הוכחה אחריותם לפיצוץ בשגרירות הסובייטית. הם יידונו לעונשי מאסר כבדים, אך ייחוו באפריל 1955. < 14 הפגנה סוערת של נשים דתיות ברחבת הכנסת נגד חוק שירות לאומי לנשים. < 20 ברה"מ מחדשת יחסיה עם ישראל. < 23 סדרת מאמרים וראיונות עם פסיכולוגים וסקסולוגים על "הנוער והמשבר המיני" בהעולם הזה. < 31 עוצר וחיפושים אחר נשק בכפר הערבי טירה. "נכבדי הכפר" נעצרים ותושביו מרוכזים בין גדרות תיל. החיילים יורים באוויר ופוגעים ברכוש. העילה למבצע, על פי הרדיו, היא יריות שנורו לעבר מטוס מהכפר או מסביבתו. אבל המושל הצבאי טוען שהסיבה לחיפושים היא פציעת קצין צבא ברחובות הכפר.

+ אנשים חדשים בהרים הגבוהים, מאת שלום שבא (שוורץ), מתאר את תמימות העולם מול הציניות של הממסד בכפרי עולים בפרוזדור ירושלים. < דרך גבר מאת יגאל מוסיונזון, רומן על מערכות יחסים ובגידות בקיבוץ על רקע תקופת הסיזון. ההצגה הביקורתית של חלקם של בני הקיבוץ בסיזון מעוררת סערה. הספר יודפס בכמה מהדורות. < יחיאל שמי מציג עבודות בקיבוץ כברי. < כינוס שני של אולפן הקיץ למוסיקה בעין השופט, בניהולו האמנותי של עדן פרטוש. המלחין אבל ארליך כולל בשיעורי הקומפוזיציה שלו תרגילים המבוססים על אלמנטים מוסיקליים מזרחיים. < מופיע דרך של עפר, מאת מרדכי טביב.

אוגוסט 11 < שני רימונים מתפוצצים ליד מוסד "קרית יערים" לילדים מפגרים. כלבי גישוש מובילים את החוקרים לבית באבו ע'וש, שבו מתגוררים שלושה פליטים שגורשו מבית נקובה. הם נעצרים, אולם לאחר חקירה נסגר התיק הפלילי נגדם והם נשארים במעצר מינהלי. מוכתאר הכפר ושלושה מראשו מגורשים. < מקורות מפסיקה את זרם המים למעברת קובבה אחרי שהתגלו בה מקרים של דיזנטריה ושיתוק ילדים. רופאים מסרבים לבדוק את תושבי המחנה, מאחר שאינם משלמים מס חבר להסתדרות. < 13 עמרם בלוי, מהיג נטורי קרתא, מסרב להכיר בסמכות בית המשפט שדן אותו בעוון השתתפות בהפגנת שבת לשלושה חודשי מאסר. < 21 אל איתחאד: למעלה מאחד־עשר אלף עובדים ערבים מבקשים להצטרף להסתדרות, אבל אנשי מפא"י טוענים כי הערבים לא הגיעו למודעות מעמדית מספקת שתצדיק את הצטרפותם. < 26 נחקק חוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין) המייחד לבית הדין הרבני את סמכות השיפוט בענייני נישואין וגירושין של יהודים בישראל. < 28 מוקמת יחידה 101 בפקודו של אריאל שרון.

+ רואים אור: המשבן והנפש, רומן מאת חנוך ברטוב; מסביב למדובה, פרקי שיחות עם הנוער, מאת יצחק שדה, פנים אל פנים, מאת אבא קובנר; תרגום עברי של מכתבים מבית המוות, מכתבי אתל וג'וליוס רוזנברג שהוצאו להורג באשמת העברת סודות האטום האמריקני לברה"מ.

ספטמבר 2 < פורץ סכסוך בין ישראל לסוריה בעקבות עבודות חפירה שמבצעת ישראל בערוץ הירדן. < 3 "יהודים וישראלים", מאמר של נחום גליקמן, יו"ר העדה החרדית, בחותמתו: מאחר שהכופרים לקחו לעצמם את השם "ישראל", על שומרי התורה להתבדל ולקרוא לעצמם "יהודים" ולא "ישראלים", כפי שנהגו נטורי קרתא קודם לכן. < 9 מופיע

לגזרים" מהדהד ביתור האיברים שמתרחש במיתוס "אוזיריס-איזיס והורוס". סט, אחי המלך אוזיריס, הורג את המלך, מבתר את גופו ומפיץ את הבתרים לכל עבר. איזיס, אשת אוזיריס, מוצאת את כל איבריו של בעלה, פרט לאיבר המין שלו, ומאחה את גופו. היא מתעברת ויולדת את הורוס במימי הנילוס, במקום מסתור מפני סט. הורוס, שנולד מאוזיריס המת וחסר איבר המין, הוא בן שלידתו לא טומאה בהולדה ממשית ולידתו במימי הנילוס החלישה את זיקתו לרחם. "איזיס, שמחפשת את גוף בעלה, דומה בתכונה זו לעשתורת של מסופוטמיה המחפשת את אהובה תמוז, שנחטף מידיה ומוחזק שבי בשאול" (Clark 1959, 105).

נראה, אפוא, כי הופעת עשתורת במחזור הבובות לצד בובת אשת בלעם, בת דמותה של עשתורת, מחזקות את זיקת הסרט למיתוס הלידה מחדש. לאחר שחוד, יעקב והתינוק נראים עוזבים את הקיבוץ, מופיע מונטאז' שמייצג את שובם לגרמניה והיכחדותם בשואה. לקראת סיום, בסצינה שבה נראה יוסף מגיע לארץ כניצול שואה, הוא נושא עמו את בובת אשת בלעם שלא אוכלה באש השואה. באותה סצינה, יוסף מחזיר את הבובה לתיאטרון במצב של פירוק איברים. בובת אשת בלעם, אמו החלופית של יוסף, שאוחתה מחדש והושבה לחיק בעלה בלעם, נוסעת עם במאי התיאטרון, אביו החלופי, להחזיר את יוסף – שלכאורה נולד מחדש – לקיבוץ. בזמן קבלת הפנים בקיבוץ נשמעים קולות הנפץ הראשונים של מלחמת העצמאות. וכך, ביום הכרזת המדינה, הלידה מחדש של הצבר מתאחדת עם הלידה מחדש של העם היהודי. הסיפור המיתו-היסטורי בסרט עורך מיפוי של ההווה ואף מפרש אותו. יוסף, בן של חלוצי העלייה השלישית וכן בכור של הקיבוץ – "דור בארץ" – הוא בוי-זמן גם ניצול שואה וגם צבר, ולכן הוא "מת-חי" שנולד מחדש.

מיתוס הלידה מחדש של הצבר

כך מצטייר הסיפור המיתו-היסטורי של הצבר ש"נולד מן הים": 1. המלך שגוזר מוות הוא בלך מלך מואב, שמבקש להביא כליה על עם ישראל. 2. בלעם הנביא פונה אל האלה עשתורת ומבקש ממנה שתחבר בשבילו "קללה שתגזור את העם לגזרים". השיח' הערבי, בן דמותו של בלעם, מנבא לקבוצה נבואת חורבן שמתממשת לגבי המשפחה. 3. חוה, יעקב ובנם יוסף – מעין משפחה "מלכותית" של הקיבוץ – נופלים בידי פרעה מודרני, שמשמיד את היהודים. קריעת הקורבנות לגזרים מתממשת באופן מטאפורי בשעה שבובת אשת בלעם מגיעה לארץ באיברים מרוסקים. אולם היא מחוברת מחדש, מצטרפת לבמאי התיאטרון ולבעלה, ובכך למעשה מתחדשת המשפחה ה"מלכותית" בווריאציה של הבמאי/בלעם, אשת בלעם ויוסף. סל הנצרים שהביא הרועה הערבי, כדי שישמש עריסה לתינוק, מקשר את יוסף אל תיבת הגומא ביאור, וכך גם אל מיתוס הלידה מחדש. 4. בסרט מופיעות שלוש דמויות נשים: חוה אמו של יוסף, אשת בלעם והאלה עשתורת. חוה היא דמות חיוורת, מאחר שהקול שלה אינו נשמע אף לא פעם אחת בסרט. בובת אשת בלעם משמיעה את קולה, היא שרה במחזמר. עשתורת מופיעה רק לרגע קצר במחזמר, כצלמית בסצינת

הפסילים, ומיד פוגע בה הברק של ה'. אשת בלעם היא אשתו של נביא אומות העולם, ובשל כך, בהיותה מקורבת לפנתיאון האלים, אפשר לראות בה גירסה מרוסנת של עשתורת. וכך עשתורת, שבשמה מתקיים פולחן קורבנות אדם, נופלת בעצמה קורבן לפולחן זה בגרמניה הנאצית, בדמותה של אשת בלעם שנשרפת בשואה. דמויות הנשים מצטיירות כקלושות, והן נפגעות בצורה אנושה: הברק מכה את עשתורת, חוה נספית בשואה ובובת אשת בלעם נשרפת ונקרעת לגזרים.

אפיון זה של דמויות הנשים בסרט עולה בקנה אחד עם תיאור הנשים בחייו של משה. הסרט מעמעם את הנשיות כדי לטשטש את העובדה כי יוסף, הבן הבכור של הקיבוץ ובנם הביולוגי של חלוצי העלייה השלישית, נולד מרחם אשה. היעלמותו בשואה, במקום שבו הגופות נשרפו ונהפכו לאפר, כמו גם הופעתו המסתורית כעבור שנים בנמל חיפה, מקנה לו את ההילה של מי ש"נולד מן הים", ממי הבראשית הטהור-רים. במזרח הקדום לידת הבכור נזקקה כאמור לטיהור, שכן האמינו כי היא מסכנת את הקהילה. הטיהור היה כרוך בפולחן קורבנות אדם של עשתורת. במהלך ההיסטוריה קורבן האדם הוחלף בפרקטיקה לא קטלנית, בכריתת העורלה למשל. אולם בניגוד למשה, הצבר הוא אולי מלך אבל בוודאי שאינו נביא. לכן, עדיין נשאלת השאלה: מה היה הטעם שבגיננו עבר יוסף את ייסורי השואה כדי להיטהר מן הכתם של לידתו מרחם?

ההסבר לכך נטוע, לדעתי, בקונפיגורציה המטריארכלית של הקומו-נה. הקבוצה השיתופית נתפסת בדמות "האם הגדולה" שמפרנסת את כל החברים, כעין מטריאכאט קדום. ז'אן סרבייה קובע, כי "הקומוניזם האוטופי נוטה לטשטש את דמות האב שמוחלף בדימוי של העיר האמהית המפרנסת... היחידה שמסוגלת לספק את כל הצרכים" (Servier 1967, 319). הוא גם מבחין בערעור מעמד המשפחה באוטופיה, שבה "ביטול סמכות האב מודגשת באמצעות השותפות בין הבנים... [ש]חינוכם מובטח על ידי העיר [האידיאלית]" (שם, 343). ואולם, דחיקת רגלי המשפחה מן הקהילה החזונית, עד כדי איסור מפורש של נישואים – כפי שאכן מוצגים הדברים בסרט – מציבה בפני הקהילה השיתופית דילמה קשה לגבי ההמשכיות. הפתרון לדילמה הוא פשוט: ההמשכיות וההתרבות בקהילה השיתופית מתבצעים דרך ההצטרפות, ולא באמצעות הולדה. סרבייה מביא את דברי פרנצ'ו, תלמידו של פרויד, שטוען כי "המאמץ של האינדיווידואל להתגבר על הטראומה של הלידה מתורגם לתשוקה לחזור לאוקיינוס, שאותו נטש בזמנים קדומים" (שם, 321). היעלמותו של יוסף בשואה, וירידתו מן האוניה בנמל חיפה, מעמעמים את מוצאו מהוריו ומסמלים את לידתו מחדש מן הים. איש מאנשי הקיבוץ אינו מביע חרטה על יחסם להוריו, משום שההורים היו חייבים להיספות כדי שיוסף יהפוך לצבר שנולד מן הים. יוסף, שנולד למשפחה בקיבוץ, הוא מבחינה מיתית צבר שנולד מן הים, ורק מצטרף לקיבוץ בלי לטמא אותו בלידה מרחם אשה. הטומאה המיוחסת ביהדות לגוף האשה היולדת – גוף שמגואל תמיד בדם, במי שפיר, בהפרשות גוף וברקמת שלה – מיוחסת ביתר שאת לגופת המת. יוסף המת-החי מסתפח בארץ אל שורה ארוכה של "מתים-

"דופקים את השחורים!", עמוד שער, 'העולם הזה', 17.10.53.

יומון חדש של המפלגה הפרוגרסיבית זמנים. ¹⁷ < "דופקים את השחורים", סדרת מאמרים של שלום כהן בהעולם הזה על אפליה ודעות קדומות נגד מזרחים. ²⁰ < אנשי האופרה הארץ-ישראלית, בהנהגת המנהלת האמנותית אדיס דה פיליפ, פולשים לבניין הבימה, בעקבות סכסוך מתמשך שבמהלכו סירב התיאטרון לאפשר לאופרה להציג באולם. ²¹ < ראש מטה משקיפי האו"ם, הגנרל בניקה, תומך בעמדה הסורית בנושא הסכסוך על חפירת ערוץ הירדן. סוריה מאיימת להפעיל כוח כדי למנוע את העבודות. ²² < תערוכת "כיבוש השממה" נפתחה בירושלים. ²³ < "האמת על אבו ע'וש", כתבה בהעולם הזה, נפסלת לפרסום. במקומה, מתפרסמים תחת אותה הכותרת פסוקי תנ"ך מפרשת כרם נבות, מעשרת הדברות ומתהילים. הכתבה תתפרסם שבוע לאחר מכן ותאשים את הממשלה כי עוד לפני תקרית קרית יערים, תכננה הממשלה לנשל את הכפר מאדמותיו. ²⁵ < הכפר הערבי אום אל פרג', שלייד נהריה, מפונה מתושביו ונהרס. ²⁷ < פרס השלום של ארגון המו"לים הגרמנים מוענק למרטין בובר.

+ תערוכה מצויירי אביגדור אריכא במוזיאון בצלאל. < הצבא מתחיל לפוצץ את בתי הכפר ברעם.

אוקטובר ¹³ < אם ושני ילדיה נרצחו ביהוד על ידי מסתננים. ¹⁴ < יחידה 101 מבצעת פעולת תגמול בקבייה. עשרות בתים פוצצו בכפר, ושישים ותשעה בני אדם נהרגו. ²⁰ < דוד בן-גוריון טוען בנאום ברדיו כי הצבא לא ביצע את פעולת קבייה, ומרמז כי תושבי יישובי הספר "המאוכלסים ברובם פליטים יהודים מארצות ערב או שארית מחנות ההסגר של הנאצים", הם שביצעו את ההתקפה. יחידה 101 שהוקמה באוגוסט תפורק בינואר 1954. ²³ < נתן אלתרמן מבקר את פעולות התגמול בטור השביעי (קבייה אינה מזכרת במפורש). ביקורת גם בכתב-העת נב, בחתימת בי. ה. ג. ²⁷ < דיון במועצת הביטחון בשאלת הטיית מי הירדן על ידי ישראל ליד גשר בנות יעקב. ישראל מודיעה על נכונותה להפסיק זמנית את העבודות.

נובמבר ² < מרדכי אורן נידון בפראג ל-15 שנות מאסר; שמעון אורנשטיין נידון למאסר עולם. ³ < הצעת חוק המסמיכה את הממשלה למנות דיינים בבתי המשפט השרעיים המוסלמיים. ¹¹ < הכנסת דנה בנושא "העזיבה את הארץ" והאבטלה. ¹⁸ < נחקק חוק הביטוח הלאומי. ²⁰ < נדחות בקשות של אלפיים מתוך אחד-עשר אלף הערבים המבקשים להצטרף להסתדרות. ²³ < נחקק חוק הקרן הקיימת, האוסר על מכירת קרקעות לאום ללא-יהודים. ²⁴ < מועצת הביטחון של האו"ם נוזפת בישראל על פעולת התגמול בקבייה. ²⁷ < כינוס ארצי של הסניף הארץ-ישראלי של התנועה הבינלאומית לסרבני מלחמה מטעם המצפון, דוחה הצעה למחות על הפוגרום בקבייה ומקבל החלטה נגד המיליטריזציה של החינוך בישראל.

+ מופיעים: אור בסורג, מאת מתי מגד; ומסכת הרומאן, מאת ברוך קורצווייל.

דצמבר ³ < עשרה גברים אורבים לאורי אבנרי ולשלום כהן ביציאה ממערכת העולם הזה, מתנפלים עליהם ופוצעים אותם. העיתון מאשים את "מנגנון החושך" - הש"י - בתקיפה. דוד בן-גוריון מכחיש וטוען כי הש"י פורק לאחר המלחמה. ⁶ < משה דיין מתמנה לרמטכ"ל במקום מרדכי מקלף. שמעון פרס מתמנה למנכ"ל משרד הביטחון. < בן-גוריון מודיע על פרישתו מהממשלה. בסוף ינואר יציג משה שרת את ממשלתו החדשה. ⁷ < בוועידת הסופרים העברים אומר דוד שמעוני כי הסופרים הצעירים "מרגישים את עצמם באמת כדור ראשון לגאולה", אבל לעתים מערבים בכתביבתם "גלות ויהדות" ופוסלים את שתיהן יחד. ² < שביתה ממושכת בטכניון בעקבות החלטתה של ההנהלה להעלות את שכר הלימוד. ³¹ < רבקה שטירמן מדווחת במשא ש"אמן המחול הנודע" ג'רום רובינס שביקר בארץ, הכיר בייחודה של להקת ענבל ומצא בה את "הייצוג הטיפוסי ביותר של המחול הישראלי".

+ הבאץ מתחיל לערוך ולפרסם משאלים שבועיים בקרב קוראיו בנושאים העומדים על סדר היום (רק קוראי העיתון משתתפים באמצעות טופס המצורף לעיתון). בין הנושאים: גידול חזירים; נישואים אזרחיים; תמיכה ממשלתית

חיים" – הנופלים בקרב, אך בהבדל קטן. הנופלים מתים, אך ממשיכים לחיות בתודעת הלאום שלמענו נפלו (חבר 1986, 190). לעומת זאת, יוסף נספה בשואה רק בהקשר של מיתוס הלידה מחדש, שכן בפועל הוא היה ניצול שואה שנשאר בחיים והגיע לארץ. דמותו של יוסף לכודה בכפל משמעות, בשל הנוכחות הכפולה של מיתוסים בסרט: מיתוס הלידה מחדש, ומיתוס המת-החי.

מרד הנופלים

בפתיחת הסרט מופיע מונטאז' של צילומי גוויות נופלים, לצד דברי קריינות על המוות. המונטאז' מסתיים בצילום חברי הקיבוץ בבית הקברות שם ניצבים סביב קברו הרענן של הנופל הראשון. "החבר המרכזי" של הקבוצה הוא הקריין, שאומר: "זה יכולתי להיות אני, קרה שאליעזר היה הראשון. רק לא דמעות, בבקשה... אין טעם לבכות. זה חלק מן המשימה. כמו פרי שנופל מעץ... מותם בא על פי הזמנה. מטרתם לא היתה לחיות, מטרתם היתה לשוב הביתה. הם קיבלו מה שביקשו". לאחר שחברי הקיבוץ מתבשרים על הריגתו של חוה ומגיבים בעיונות, אברהם רועה העדר נראה כשהוא מטפס עם העדר על צלע ההר. הוא פורש שמיכה ומשתרע על הארץ, ומניח את ראשו על אבן לצד קן רוחש נמלים. נשמע קולו: "רק כאן בארץ שלהם. כאן הם יכולים להיות חלק מן המחזור הגדול. יום ולילה, רוח וגשם, חיים ומוות. יחד עם עשב או אבן. רק כאן באדמה הזאת הם יכולים לצמות. תחת השמים האלה הם קיבלו בירושה את הזכות להתקיים. להזין את האדמה הזאת. הם ימותו מוות מסורתי".

בסצינה הבאה מוצג מחזמר הבובות, שמביא לוויכוח על האנוכיות ולעזיבתם של חוה ויעקב. במחזמר, לאחר שבלעם מבקש מעשתורת "קללה שתקרה את העם לגזרים", ברק פוגע בפסילים. אולם בלעם ממשיך לשיר ומבקש "קללה כה רשעה, כפי שאהבת גבר לאשה היא טובה". משפט תמוה זה, שנוגע לרומן של חוה ויעקב, מצביע על יחס של ניגוד בין המוות בריסוק איברים, שאופייני למלחמה בזמננו, לבין הזוגיות. אולם המלחמה הפטריוטית, כגלגול של פולחן קורבנות האדם של עשתורת, אינה מתיישבת עם המיתוס הקדום, שכן מופר בה האיזון המתקיים במיתוס בין מוות לפרייון. ביציאה למלחמה הלוחם נקלע לסתירה כיוון ש"מי שנופל בקרב וממלא בשלמות את שליחותו החברתית, דווקא הוא מסכן את קיום משפחתו. שכן רצף הדורות מתקיים אך ורק עם שובו של הלוחם בשלום, ואילו נפילה בקרב עלולה לגרום נתק בשושלת" (נאמן 1996). הנפילה בקרב מסכלת את המטרה שלשמה יוצא הלוחם למלחמה – להגן על משפחתו. על מנת ליישב את הסתירה המושגית בחברת המלחמה הישראלית, היה חיוני לייצר את מיתוס הלידה מחדש של הצבר. משעה שהמשכיות אינה תלויה בהולדה אלא בהצטרפות – "אליק נולד מן הים". הגבר המוליד כבר אינו חיוני למשפחה, ולכן אין כל מניעה שיותר ויותר גברים ייהפכו לנופלים. הקיבוץ, שהיה התשתית המוצקה של הציונות, נזקק כאמור למיתוס הלידה מחדש של הצבר בשל המימד האוטופי שבו. אולם מרגע שהיישוב היהודי נהפך לחברת מלחמה, מיתוס הלידה מחדש

שינה את תפקודו ונעשה חיוני לא רק לקיבוץ אלא גם לציונות. בעוד שמיתוס המת-החי הוא מיתוס הנופלים בכל לאומיות מודרנית, כמו גם בציונות, מיתוס הלידה מחדש הוא מיתוס נופלים ייחודי לציונות. הסרט חושף את המנגנון הפנימי של מיתוס הלידה מחדש של הצבר, ואת חיוניותו לציונות בהקשר של הנופלים. בשל כך, קללה לבכבה הוא סרט הסברה חתרני מאין כמוהו.

הדמות היחידה ממין נקבה, שמצטיירת כדמות חזקה בסרט, היא אתונו של בלעם. לאחר שבלעם מכה את האתון, נראה ראש האתון בצילום תקריב, כשהיא פותחת את פיה ומזמרת: "מה עשיתי לך כי הכיתיני זה שלוש רגלים?" הרולד בלום, שטוען כי פרשת בלעם נכתבה בידי סופרת, סבור כי "האתון היא יותר אנושית, לא רק מאדונה בלעם, אלא יותר מכל דמות אחרת, אלוהית או בת תמותה, בספר במדבר... [האתון] מביעה מחאה אוניברסלית נגד אלימות ועיוורון, ומזכירה לנו... [כי] האתון היא רכושו של בלעם; [אולם] מחברת הספר אינה רכושו של יהודה" (Bloom 1990, 267). הסרט, שנפתח בצילום התנ"ך, מסתעף לסיפור הציונות ומסתיים בצילום ספר פסיקה. הדת המונותיאסטית שחררה את האדם מן השעבוד לטרמיניזם של הטבע. הנאורות הביאה שחרור מכבלי הטרמיניזם של הדת. בעזרת המדע – כך מאמינה האתון – יגיע גם תור השחרור מן הלאומיות המודרנית ומן הסגידה לפולחן הנופלים.

ג'אד נאמן – החוג לקולנוע וטלוויזיה, אוניברסיטת תל-אביב

¹ אורי אלטר טוען, כי בניגוד לסיפורי המקרא המוקדמים, שבהם היו חזרות מילוליות מדויקות, בסיפור בלעם החזרה היא "רופפת או חופשית יותר" אבל בעלת תבנית מחושבת המביעה "סתירה בין שתי תפישות מנוגדות של המציאות" (אלטר 1988, 122). שינוי זה משקף לדעתו את התמורה בתנאים הגיאוגרפיים (המעבר ממסופוטמיה למצרים) והתרבותיים שעובר הסיפור המקראי. גם את אסטרטגיית החזרה המאפיינת את קללה לבכבה אפשר לפרש כביטוי להתמודדות עם תמורה דומה בתנאי הסיפור הציוני.

'חדוה ואני, ופרשת קורותינו בעיר תל-אביב', רומן מאת אהרן מגד, ספרית ילקוט, מועצת פועלי חיפה, ועדת התרבות והוצאת הקיבוץ המאוחד.

1953 בתיאטרות ועוד. < הבימה מציג את אכזר מכל – המלך, מאת נסים אלוני. > מופיע בצד דרכים, ספר צילומים מישראל של בנו רותנברג: נופים; אנשים; עבודה; אימוני צבא; מצעדים וחגיגות; עולים חדשים וקצת זקנים, ערבים ונשים ערביות בשוק. אמיר גלבע מקדים מבוא: "פתאום קם אדם בבוקר ומרגיש שהוא עם ומתחיל ללכת". < מופיע דניאלה – סיפורת של סטודנטית ירושלמית, רומן על חייהם של סטודנטים עולים חדשים, מאת אלכסנדר גראווי, עולה חדש מהונגריה.

1954 ינואר 1 < בבית המשפט המחוזי בירושלים נפתח המשפט הידוע בשם "משפט קסטנר": משפט דיבה שהמדינה הגישה נגד מלכאל גרינואלד, שבעלון משוכפל האשים את ישראל קסטנר, דוברו לשעבר של משרד התעשייה והמסחר, בשיתוף פעולה עם הנאצים בהשמדת יהודי הונגריה. עו"ד שמואל תמיר מתמנה להגן על גרינואלד, ומוקם "ועד ציבורי לגילוי האמת על השמדת יהדות אירופה". < 4 > אניורין בוואן, מנהיג האגף השמאלי בלייבור הבריטי, מבקר בישראל ומבין את משרד החוץ בעמדתו האנטי אמריקנית. ביקורו מוגדר כפרטי. < 6 > נחום גולדמן מדבר על היחלשות "מעמדה של ישראל בעולם" על רקע התגובות לפעולות התגמול. < 14 > "הלוח תלך", מדור טיולים במשא, של עזריה אלון. סיפורים נוסטלגיים על צעדות, מסעות וטיולים מפרכים בארץ. < 15 > הסירה ישראלה ובה ארבעה אנשי צוות ישראלים חצתה את הים התיכון. אנשי הצוות מופיעים באולם מוגרבי בתל-אביב ומספרים על מסעם. < 17 > מועצת פועלי ראשון לציון מקבלת ממרכז לשכות העבודה בתל-אביב תקציב מיוחד למאבק בעבודה הבלתי מאורגנת, ומבצעת סריקות לאיתור ולסילוק פועלים שאינם חברים בהסתדרות. רוב הפועלים שיסולקו הם יהודים; הערבים הוכו וגורשו על ידי אנשי לשכת העבודה והמשטרה בסריקות של העונה הקודמת. < 21 > מרטין בובר מציג בראיון בהעולם הזה חזון של פדרציה אזורית של עמי המזרח הקרוב, שתתאפשר לאחר שוך האיבה, אם רק ישכילו מנהיגי ישראל לעורר בערבים אמון פוליטי וכלכלי. < 26 > ממשלה חדשה, בראשותו של משה שרת, זוכה באמון הכנסת. < 27 > נציגי אגודת הסופרים דורשים בוועדת החינוך והתרבות של הכנסת לאסור ייבוא של ספרות ילדים.

+ משלחת הסיוע האמריקני מבקרת בנצרת, ללא תיאום מוקדם עם משרד החוץ, לשיחות בנושא אספקת המים לעיר. מסכמת על הקצבת סיוע לנצרת בנפרד מהסיוע הכספי הרגיל לישראל. < עולים מפרס במג'דל שבאשקלון תובעים מהסוכנות להשיבם לפרס. מתלוננים על אפליה, על עוני ועל אבטלה כרונית. > מופיעים: גנלי אש, מעיזבונם הספרותי של חללי מלחמת תש"ח; תכנון חברתי וחירות האדם: הגשמה סוציאליסטית בבריטניה, קובץ מאמרים של אנשי הלייבור הבריטי, בעריכת אפרים ברוידא; בכפר נטוש, רומן מאת מנדל מאן על יישוב עולים בכפר ערבי נטוש; אוב בסובג, רומן מאת מתי מגד; מלך בשבדב, רומן היסטורי מאת משה שמיר; חדוה ואני, רומן הומוריסטי על עוזבי קיבוץ המתגייסים בעיר מאת אהרן מגד, באוקטובר תוצג גירסה מומחזת של הספר בהבימה. < תערוכת ציור סימבוליסטי של רות שלוש ונפתלי בזם בירושלים. > קבוצה חדשה של ציירים "הבלתי תלויים" (שלמה אדם, זאב ויזנפלד, אמליה חרותי, חיים שולמן), מציגה בירושלים. < צעירים יוצאי הבימה, הקאמרי והאהל מקימים להקת תיאטרון חדשה, תיאטרון אורות ומעלים את ביום ההפלגה של שארל וילדרק. > שלושה סרטים ישראלים מוקרנים בתל-אביב, ביניהם עיב האוהלים, על המעברות ומחנות העולים. הסרט שהוסרט ב'1951, הוצג תחילה במקומות שונים בעולם והוקרן בתחנות טלוויזיה בניו יורק.

פברואר 3 < כינוס של מועצת תנועת המושבים דן בגל העזיבות ממושבי העולים שבדרום. נציגי העולים מבקרים בחריפות את הממשלה, את הגופים המיישבים ואת תנובה. < 4 > כתבה בדבר השבוע על בית הספר של המיסיון הצרפתי ע"ש ז'וזף הקדוש ברמלה, שמחצית תלמידיו יהודים, רובם יוצאי צפון אפריקה. בית הספר מלמד בצרפתית ומעניק לתלמידים ארוחות והזדמנויות ללמוד נגינה על פסנתר. בעקבות הסערה שתתעורר ישלחו בתי ספר אחרים בעיר בקשה לתורמים מחו"ל לשלוח גם להם פסנתרים. ועדה ממלכתית שתוקם לדון בשערווריה תמליץ שלא להכיר בבית הספר,